

הלכות טוען ונטען פרק טז

א. ראובן שמכר שדה לשמעון, והיה לוי מעדי השטר, ובא לוי לערער על השדה, ולטען שראובן גזל אותה ממנו אין שומעין לו, ואין משגיחין על ראיות שביא על אותה שדה, והרי אבד כל זכותו: שאומרים לו היאך תעיד על המכר, ותחזור ותערער.

ב. וכן אם העיד לוי בשטר שכתוב בו השדה הפלונית שלראובן מצד מזרח, או מערב הואיל ועשה השדה סימן לאחר, והעיד בשטר אבד את זכותו, ואינו יכול לחזור ולערער: שאומרים לו היאך תעיד בשטר זה שכתוב בו השדה הזאת מצד פלוני, ותחזור ותערער עליה.

ג. טען העד ואמר, תלם אחד הוא שעשיתי סימן ולא כל השדה, ואותו התלם הסמוך למצר בלבד, הוא שלראובן הרי זו טענה הנשמעת; ויש לו לעורר על כל השדה, חוץ מאותו התלם.

ד. אין כל הדברים אמורים, אלא באחד מעדי השטר שבא לערער. אבל הדין שקים השטר יש לו לערער, מפני שיכול לטען ולומר, לא ידעתי מה היה כתוב בשטר: מפני שיש לדינן לקים את השטר, אף על פי שלא קראוהו. אבל העדים אין חותמין על השטר אלא אם כן קראוהו כלו, ודקדקו בו.

ה. בא שמעון, ונמלך בלוי ואמר לו, הריני קונה שדה פלונית מראובן, בעצתך שנקנה אותה, אמר לו לוי לך וקנה, טובה היא יש לו ללוי לערער עליה, ולא אבד את זכותו: שהרי לא עשה מעשה; ויש לו לומר רצוני היה שתצא מתחת יד ראובן שהוא אלם, כדי שאתבענה בדין ואקח שדי.

ו. ראובן שערער על שמעון, ושמעון אומר איני יודע מה אתה סח, אלא שדה זו מלוי לקחתיה, והרי עדים שאכלתיה שני חזקה אמר לו ראובן והרי יש לי עדים שבערב באת אלי ואמרתי לי, מכר לי שדה זו אין זו ראיה; ויש לשמעון לומר רציתי לקנות ממך, כדי שלא תערער ולא תטריחני בדין, אף על פי שאיני יודע אם היא לך, או אינה. וכן כל כיוצא בזה. ואם לא טען שמעון טענה זו, אין טוענין לו.

ז. ראובן שערער על שמעון, והביא עדים ששדה זו שלו, ושמעון שבתוכה טוען, אתה מכרתה לי ואכלתיה שני חזקה, וראובן אומר, גזל אכלת בין שלא היו שם עדים שאכל כלל, בין שהיה שם עד אחד שאכלה שלוש שנים אינו חייב להחזיר הפרות שאכל, שהרי הוא אומר שלי אכלתי; ואין עליו עדים שמחביין אותו בפרות, שהרי מעצמו הודה. וזה העד שהעיד שאכלה שלוש שנים, ליפות כוחו שלאוכל הוא בא, ואלו היה עמו אחר, היתה השדה עומדת בידו. לפיכך ישבע ראובן הסת שלא מכר, ותחזור לו השדה; וישבע שמעון הסת שאינו חייב לו כלום בפרות שאכל, ויפטר.

ח. היו שני עדים מעידים על שמעון שאכלה פחות משני חזקה, יחזיר כל הפרות שאכל. ואפלו היה עד אחד חייב להחזיר על פיו, שהרי אינו מכחיש העד, אלא אומר אמת העיד ואכלתי שתי שנים, ושלי אכלתי; ונמצא מחייב שבועה, ואינו יכול להשבע; ומשלם.

ט. כל המחזיר להחזיר הפרות אם לא היו ידועין, ואין בית דין יכולין לשער אותן כשכר הבתים וכיוצא בו שהוא ידוע, אלא היו פרות אילן או פרות שדה, שאינן ידועין הואיל ואין כאן טענה ודאית, ישלם מה שיודה בו שאכלו; ומחרימין על מי שאכל יותר, ולא ישלם.

י. כל המחזיר קרקע מתחת ידו אם שכרה לאחרים כשהיה מחזיק בה, והיו השוכרין קיימין מוציאין מהן השכר פעם שניה, ונותנין לבעל הקרקע; וחוזרין ותובעין זה ששכר להם, מקום שאינו שלו.

יא. אסור לאדם לטען טענת שקר, כדי לעות הדין או כדי לעכבו. פיצד: היה נושה בחברו מנה לא יטענו במאתים, כדי שיודה במנה ויתחייב שבועה. היה נושה בו מנה, וטענו מאתים לא יאמר אכפר בכל בבית דין ואודה לו במנה ביני לבינו, כדי שלא אתחייב לו שבועה.

יב. היו שלושה נושין מנה מנה באחד, וכפר בהן לא יהיה אחד תובע, ושנים מעידים, וכשיוציאו ממנו, יחלקו. ועל דברים אלו וכיוצא בהן, הזהיר הכתוב ואמר "מדבר-שקר, תרחק" (שמות כג, ז).

הלכות נחלות

מצות עשה אחת, והיא דין סדר נחלות. ובאור מצוה זו בפרקים אלו.

הלכות נחלות פרק א

א. סדר נחלות כך הוא: מי שמת יירשנהו בנים, והם קודמין לכל; והזכרים קודמין לנקבות, בכל מקום אין לנקבה עם הזכר, ירשה. אם אין לו בנים, יירשנו אביו; ואין האם יורשת את בניה, ודבר זה מפי הקבלה. וכל הקודם בנחלה, יוצאי ירכו קודמין.

ב. לפיכך מי שמת, בין איש בין אשה אם הניח בן, יורש הכל. לא נמצא לו בן בעולם, מעינין על זרעו שלבן: אם נמצא לבנו זרע, בין זכרים בין נקבות אפלו בת בת בנו, עד סוף העולם היא תירש את הכל. לא נמצא לו זרע בן, חוזרין אצל הבת.

ג. היתה לו בת, תירש את הכל. לא נמצאת לו בת בעולם, מעינין על זרע הבת: אם נמצא לה זרע, בין זכרים בין נקבות, עד סוף העולם הוא יורש הכל. לא נמצא לו זרע בת, חוזרת הירשה לאביו.

ד. אם לא היה אביו קיים מעינין על זרע האב, שהן אחי המת: נמצא לו אח או זרע אח, יורש הכל. ואם לאו, חוזרין אצל האחות: נמצאת לו אחות או זרעה, יירשו הכל. ואם לא נמצא לו זרע אחים הואיל ואין לאב זרע, תחזור הירשה לאבי האב.

ה. לא היה אבי האב קים מענין על זרעו שלאבי האב, שהן אחי אביו שלמת; והזכרים קודמין לנקבות, וזרען שלזכרים קודמין לנקבות, כמו שהיה הדין בזרעו שלמת עצמו. לא נמצאו אחים לאביו, לא הם ולא זרען תחזור הירשה לאבי אבי האב. ועל הדרך הזאת נחלה ממשמשת ועולה, עד ראובן.

ו. נמצאת אומר הבן קודם לבת, וכל יוצאי ירכו שלבן קודמין לבת. והבת קודמת לאבי אביה, וכל יוצאי ירכה קודמין לאבי אביה. ואבי המת קודם לאחי המת, מפני שהן יוצאי ירכו. והאח קודם לאחות, וכל יוצאי ירכו שלאח קודמין לאחות. ואחות קודמת לאבי אביה, וכל יוצאי ירכה קודמין לאבי אביה.

ז. אבי האב קודם לאחי אביו שלמת, ואחי אביו קודם לאחות אביו, וכל יוצאי ירכו שלאחי אביו קודמין לאחות אביו, ואחות אביו קודמת לאבי אבי אביו שלמת, וכן כל יוצאי ירכה שלאחות אביו קודמין לאבי אביו. ועל דרך זו הולך ועולה, עד ראש הדורות; לפיכך אין לך אדם מישראל שאין לו יורש.

ח. מי שמת והניח בת ובת הבן אפלו בת בת הבן עד סוף כמה דורות היא קודמת ותירש הכל, ואין לבת כלום. והוא הדין לבת האח עם האחות, ולבת בן אחי אביו עם אחות אביו. וכן כל פיוצא בהן.

ט. מי שהיו לו שני בנים, ומתו השני בנים בחיו, והניח הבן האחד שלושה בנים, והניח הבן השני בת אחת, ואחר כך מת הזקן נמצאו שלשת בני בנו יורשין חצי הנחלה, ובת בנו יורשת החצי: שכל אחד מהן יורש חלק אביו. ועל דרך זו חולקין בני האחים, ובני אחי האב, עד ראש הדורות.

י. משפחת האם אינה קרויה משפחה, ואין ירשה אלא למשפחת האב; לפיכך האחים מן האם, אין יורשין זה את זה, והאחין מן האב, יורשין זה את זה. ואחד אחיו שהוא מאביו בלבד, או אחיו שהוא מאביו ומאמו.

יא. כל הקרובין בעברה, יורשין כפשרים. פיצד: כגון שהיה לו בן ממזר, או אח ממזר הרי אלו פשאר הבנים וכשאר האחים, לנחלה. אבל בנו מן השפחה, או מן הנכרית אינו בן לדבר מן הדברים, ואינו יורש כלל.

יב. האשה אינה יורשת את בעלה כלל; והבעל יורש את כל נכסי אשתו, מדברי סופרים. והוא קודם לכל בירשתה, אף על פי שהיא אסורה עליו כגון אלמנה לכוהן גדול, גרושה וחלוצה לכוהן הדיוט. ואף על פי שהיא קטנה, ואף על פי שהבעל חרש הוא יורש את אשתו.

יג. כבר בארנו בהלכות אישות שאין הבעל יורש את אשתו, עד שתכנס לרשותו, ושאין הפקח יורש את החרשת שנשא כשהיא חרשת, אפלו נתפקחה. ושם בארנו שהוא יורש כל נכסי אשתו שפאו לרשותה והחזקו, בין נכסים שהכניסה לו בנדונייתה בין נכסים שלא הכניסה לו. ומי שנתגרשה ספק גרושין, ומתה אין הבעל יורשה.

יד. בעל שנשא קטנה שאינה צריכה מאון אינו יורשה, שהרי אין כאן שם אישות. וכן שוטה שנשא פקחת, או פקח שנשא שוטה אינו יורשה, שהרי לא תקנו חכמים להן נשואין.

טו. בעל שמתה אשתו, ואחר כך מת אביה או אחיה או אחד מן המורישין אותה אין הבעל יורש אותן, אלא יירש אותן זרעה, אם היה לה זרע; או תחזור הירשה למשפחת בית אביה: שאין הבעל יורש נכסים הראויין לבוא לאחר מכאן, אלא הנכסים שכבר באו לרשותה קדם שתמות.

טז. וכן אין הבעל יורש את אשתו, והוא בקבר כשאר היורשין שלמשפחת האב. פיצד: בעל שמת, ואחר כך מתה אשתו אין אומרין הואיל והבעל היה קודם לכל אדם בירשתה, כך יורשי הבעל יקדמו לשאר יורשי האשה; אלא יורשי האשה ממשפחת בית אביה, הם היורשים אותה, אם מתה אחר בעלה.

יז. וכן אין הבן יורש את אמו בקברו, כדי להנחיל לאחיו מאביו. פיצד: מי שמת, ואחר כך מתה אמו אין אומרין הואיל ואלו היה הבן קים היה קודם, אף יורשין שלבן קודמין ליורשיה שלאשה זו, ונמצאו אחיו מאביו יורשין את אמו שלזה, אחר מותו; אלא זרע בנה הוא שירשנה, אם היה לו זרע. ואם אין לו זרע, תחזור נחלתה למשפחת בית אביה.

יח. אבל אם מתה האם תחלה, ואחר כך מת הבן אפלו היה קטן בן יומו, ולא פלו לו חדשיו הואיל וחייה אחר אמו שעה אחת, ומת, הרי זה נוחל את אמו, ומנחיל אותה הנחלה ליורשיו ממשפחת אביו.

הלכות נחלות פרק ב

א. הבכור נוטל פי שנים כאחד בנכסי אביו, שנאמר "לתת לו פי שנים" (דברים כא, יז). פיצד: הניח חמשה בנים, ואחד מהן בכור הבכור נוטל שליש הממון, וכל אחד מן הארבעה הפשוטין נוטל שתות. הניח תשעה בנים הרי האחד הבכור נוטל חמש, וכל אחד מן השמונה הפשוטים נוטל עשור. וכן על החלוקה הזאת חולקין לעולם.

ב. בכור שנולד לאחר מיתת אביו אינו נוטל פי שנים, שנאמר "והיה, ביום הנחילו את-בניו . . . פי את-הבכור בן-השנואה יכיר" (דברים כא, טז-יז). ואם יצאת פדחתו בחיי אביו אף על פי שלא יצא כל ראשו לאויר העולם אלא לאחר מיתת אביו, הרי זה נוטל פי שנים.

ג. בכור טמטום שנקרע ונמצא זכר, אינו נוטל פי שנים; וכן פשוט שנקרע ונמצא זכר, אינו ממעט בחלק בכורה: שנאמר "וילדו-לו בנים" (דברים כא, טו), עד שיהיה בן משעת לידה.

ד. פיצד אינו ממעט בחלק בכורה: הרי שהיה לו בן בכור, ושני פשוטים, וזה הטמטום שנקרע ונמצא זכר הבכור נוטל חצי הממון, וכאלו אין עמו אלא שני הפשוטים בלבד; והחצי הנשאר, חולקין אותו שני הפשוטין עם הנקרע בשווה.

ה. קטן בן יום אחד, ממעט בחלק בכורה; אבל לא העבר. וכן שנולד לאחר מיתת אביו, אינו ממעט בחלק בכורה.

ו. בן שנסתפק לנו אם הוא בכור או פשוט, כגון שנתערב עם אחר אינו נוטל פי שנים. וכיצד עושין: אם הכרו, ולבסוף

נתעַרְבו כּוֹתְבִין הַרְשָׁאָה זֶה לָזֶה, וְנוֹטְלִין חֶלֶק בְּכוּרָה עִם אַחֵיהֶם; וְאִם לֹא הִכְרוּ, כְּגוֹן שֶׁיִּלְדוּ בְּמַחְבּוּאָה אַחַת אֵין כּוֹתְבִין הַרְשָׁאָה, וְאֵין כָּאן חֶלֶק בְּכוּרָה.

ז. מִי שֶׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי בָנִים בְּכוֹר וּפְשׁוּט, וּמָתוּ שְׁנֵיהֶם בְּחַיָּיו, וְהִנִּיחוּ בָנִים, הַבְּכוֹר הֵנִיחַ בֵּת וְהַפְּשׁוּט הֵנִיחַ בֶּן הָרִי בֶּן הַפְּשׁוּט יוֹרֵשׁ בְּנִכְסֵי הַזֶּקֶן שְׁלִישׁ, שֶׁהוּא חֶלֶק אָבִיו, וּבֵת הַבְּכוֹר יוֹרֵשֶׁת שְׁנֵי שְׁלִישִׁים, שֶׁהוּא חֶלֶק אִבִּיהָ. וְכֵן הָדִין בְּבְנֵי הָאֲחִין, וּבְבְנֵי אָחִי הָאֵב, וּבְכָל הַיּוֹרְשִׁין אִם הָיָה אָבִי אֶחָד מִן הַיּוֹרְשִׁים בְּכוֹר, נוֹטֵל חֶלֶק בְּכוּרָה שָׁלוֹ זֶה הַיּוֹרֵשׁ מִחֲמַתּוֹ.

ח. אֵין הַבְּכוֹר נוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם בְּנִכְסֵי הָאֵם. כִּי־צַד: בְּכוֹר וּפְשׁוּט שִׁירְשׁוּ אֶת אִמָּן חוֹלְקִין בְּשׁוּוֹה, בֵּין שֶׁהָיָה בְּכוֹר לְנַחֲלָה בֵּין שֶׁהָיָה פֶטֶר רָחֵם.

ט. בְּכוֹר הַנַּחֲלָה הוּא הַנוֹלָד לָאֵב רֵאשׁוֹן, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי-הוּא רֵאשִׁית אֲנוֹ" (דְּבָרִים כ"א, י"ז). וְאֵין מְשַׁגְּיחִין עַל הָאֵם: אִפְלוּ יִלְדָה כְּמָה בָנִים, הוֹאִיל וְזֶה רֵאשׁוֹן לָאֵבִיו, יִירֵשׁ פִּי שְׁנַיִם.

י. הֵבֵא אַחֵר הַנֶּפְלִים אֶף עַל פִּי שִׁיִּצָּא רֵאשׁ הַנֶּפֶל כְּשֶׁהוּא חַי, הֵבֵא אַחֲרָיו בְּכוֹר לְנַחֲלָה; וְכֵן בֶּן תִּשְׁעָה שִׁיִּצָּא רֵאשׁוֹ מֵת, הֵבֵא אַחֲרָיו בְּכוֹר לְנַחֲלָה. שֶׁזֶּה שֶׁנֶּאֱמַר "רֵאשִׁית אֲנוֹ" (דְּבָרִים כ"א, י"ז) הוּא שְׁלֹא נִלְדָּ לוֹ קֶדֶם לָזֶה, וְלֹד שִׁיִּצָּא חַי לְאִוִּיר הָעוֹלָם. לְפִיכָךְ בֶּן תִּשְׁעָה שִׁיִּצָּא רֵב רֵאשׁוֹ חַי, הֵבֵא אַחֲרָיו אֵינוֹ בְּכוֹר.

יא. יוֹצֵא דָפֶן, וְהֵבֵא אַחֲרָיו שְׁנֵיהֶן אֵינָן בְּכוֹר: הָרֵאשׁוֹן לְפִי שְׁלֹא נִלְדָּ, וְנֶאֱמַר "וְיִלְדוּ-לוֹ בָנִים" (דְּבָרִים כ"א, טו'); וְהַשֵּׁנִי, שֶׁהָרִי קֶדְמוֹ אַחֵר. הָיוּ לוֹ בָנִים בְּגִיּוּתוֹ, וְנִתְגַּדֵּר אֵין לוֹ בְּכוֹר לְנַחֲלָה. אֲבָל יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה לוֹ בֶּן מִן הַשְּׁפָחָה וּמִן הַגּוֹיָה הוֹאִיל וְאֵינוֹ קָרוֹי בְּנוֹ הָרִי הֵבֵא לוֹ אַחֲרָיו מִן הַיִּשְׂרָאֵלִית, בְּכוֹר לְנַחֲלָה וְנוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם.

יב. הָיָה הַבְּכוֹר מְמַזֵּר נוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם, שֶׁנֶּאֱמַר "כִּי אֶת-הַבְּכוֹר בֶּן-הַשְּׁנוּאָה יִכִּיר" (דְּבָרִים כ"א, י"ז): זֶה שֶׁשְּׁנוּאָה בְּנִשְׁוֹאֶיָּהּ. וְאֵין צָרִיךְ לוֹמַר אִם הָיָה בֶּן גְּרוּשָׁה, אוֹ בֶּן חִלּוּצָה.

יג. שְׁלוּשָׁה נֶאֱמָנִין עַל הַבְּכוֹר חֲתָה, וְאִמּוֹ, וְאָבִיו. חֲתָה מִיָּד שָׂאֵם אִמְרָה זֶה יֵצֵא רֵאשׁוֹן, נֶאֱמָנֵת. וְאִמּוֹ כָּל שְׁבַעֲת יָמֵי הַלֵּידָה נֶאֱמָנֵת לוֹמַר, זֶה הוּא הַבְּכוֹר. וְאָבִיו לְעוֹלָם: אִפְלוּ אָמַר הָאֵב עַל מִי שְׁלֹא הִחֲזַק בְּנוֹ כָּלֵל, זֶה הוּא בְּנִי וּבְכוֹרִי הוּא נֶאֱמָן; וְכֵן אִם אָמַר עַל הַמַּחֲזֵק לָנוּ שֶׁהוּא בְּכוֹרוֹ, אֵינוֹ בְּכוֹר נֶאֱמָן.

יד. הָאֵב שֶׁנִּשְׁתַּתַּק בּוֹדֵקִין אוֹתוֹ, כְּדֶרֶךְ שְׁבוּדָקִין לְגִטִּין: אִם רָמַז אוֹ כָּתַב שֶׁזֶּה בְּנוֹ בְּכוֹרוֹ, הָרִי זֶה נוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם.

טו. הַעֲיִדוּ עֲדִים שֶׁהֵן שָׁמְעוּ אָבִיו שְׁלֹזָה אוֹמַר דְּבָרִים כֵּךְ וְכָךְ, שֶׁהָרִי אוֹתָן הַדְּבָרִים יוֹדַע מְכַלְלֵן שֶׁזֶה בְּנוֹ בְּכוֹרוֹ הָרִי זֶה נוֹטֵל פִּי שְׁנַיִם: אֶף עַל פִּי שְׁלֹא אָמַר הָאֵב בִּפְרוּשׁ, זֶה בְּנִי בְּכוֹרִי.

טז. שָׁמְעוּ מִן הָאֵב שֶׁאָמַר, זֶה בְּנִי בְּכוֹר אֵינוֹ נוֹטֵל בְּעֵדוּת זֶה פִּי שְׁנַיִם, שֶׁמָּא בְּכוֹר לְאִמּוֹ הוּא, וְלֹזָה נִתְכַּוֵּן הָאֵב: עַד שִׁיאֲמַר בְּנִי בְּכוֹרִי.